

ANADOLU TARİHİNİN OLUŞMASINDA JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİN ROLÜ

Ekrem AKURGAL

Rahmetli Uluğ Bahadır Alkım, Türk Eski Çağ biliminin en değerli temsilcilerinden biri idi. Geniş kültürü, mesleğine içten bağlılığı ve yorulmak bilmez çabalarıyla Türk Arkeolojisine büyük katkıda bulunmuş, onun sesini yurt sınırları dışına duyurmuştu.

Derslerini titizlikle hazırlayan ve bu ödevine büyük önem veren bir öğretim üyesi idi. Bilimsel çalışmalarda ve öğretim konusunda gösterdiği dikkat ve özen onun örnek insan oluşundan kaynaklanıyordu. Nezaketi, tevazuu ve insancılığı gerçekten gıpta edilecek bir eşsizlikte idi. Mevkii ne olursa olsun hiç kimseye kötü bir sözde ve davranışta bulunmaz, sorunları sevgi dolu bir zarafetle çözümlenmeye çalışırdı. Bir çoklarımız, bir araya geldiğimizde dostlarımızı ve hatta yakın arkadaşlarımızı acı ya da tatlı sözlerle çekiştirirdik. Bu toplantılarda çok defa Bahadır Alkım da bulunur ama dedikodulara hatta serzenişlere hiç katılmaz, konuyu tatlı ve sâkin bir gülüşle başka yöne çevirmeye gayret ederdi. Alkım'a hepimiz hayranlık duyardık, yine aynı hayranlıkla onu içten gelen en iyi duygularla yad ediyoruz.

Bahadır Alkım'ın en sevdiği uğraşlardan biri Tarihi Coğrafya konuları idi. Bu nedenle değerli dostumun ve arkadaşımın anı kitabı için Anadolu tarihinin jeomorfolojik özelliklere dayanan konuları üzerinde bir yazı sunmayı uygun buldum. Bu konulara editörlüğünü yapmış olduğum «The Art and Architecture of Turkey» kitabının giriş bölümünde ve çeşitli yayınlarımda değinmiş bulunuyorum¹. An-

1 Ekrem Akurgal, The Art and Architecture of Turkey, 9-11 (Oxford University Press (1980); Ekrem Akurgal, Phrygische Kunst 127 (Ankara 1955).

cak bu yazımda sorunu daha kapsamlı bir ölçüde ve yeni gözlemler ve yorumlarla ele almaktayım.

İnsanoğlu'nun Eski Çağlarda doğaya ve onun ortaya koyduğu koşullara büyük ölçüde mahkûm olması çeşitli yapıda uygarlıkların doğup gelişmesine yol açmıştır. Doğaya bağlı kalmak ve ona uymak Eski Çağlarda yeryüzünün her bölümünde görülen bir olgudur. Anadolu yarım adasında oturanlar da onun gösterdiği koşullara uymak zorunda kalmışlardı. Anadolu Tarihi bütünü ile gözden geçirildiğinde çeşitli uygarlıkların gelişmesinde yarım adadaki bazı doğa koşullarının büyük bir rol oynadığı görülmektedir.

Anadolu yarımadasının çeşitli uygarlıkların gelişmesine yol açan başlıca jeomorfolojik özelliklerini şöylece sıralayabiliriz².

- 1) Anadolu'nun üç yandan denizle çevrilmiş olması, orada bir çok kıyı uygarlıklarının doğuşuna neden olmuştur.
- 2) Orta Anadolu'nun ortalama denizden bin metre yükseklikte bir yayla meydana getirmesi, o bölümde Bozkır uygarlıklarının gelişmesine yol açmıştır.
- 3) Kuzey ve güneydeki sıra dağlar batı kıyılarında bereketli vadi uygarlıkların meydana getirmiştir.
- 4) Kuzeydeki ve güneydeki sıra dağlardan başka doğuda yüksek dağların ve güneydoğuda anti toros dağlarının bulunuşu Anadolu'da «kapalı» bölgeler oluşturmuş bunlar da değişik uygarlıkların gelişmesi sonucunu vermiştir.
- 5) Anadolu'nun doğudan batıya 1560 km uzunlukta olması adada tarihi dönemlerin yarattığı duruma göre bazen doğu dünyasına bazen batı dünyasına bağlı uygarlıkların doğmasına sebep olmuştur.

Coğrafyanın Anadolu tarihinin biçimlenmesindeki rolü için ayrıca bkz. Kurt Bittel, Grundzüge der Vor-und Frühgeschichte Kleinasien 114 (Tübingen 1945).; Günther Neumann, Kleinasien, Geographische und Klimatische Grundlagen 167-168 (Bonner Jahrbücher 40).

² Anadolu yarımadasının jeomorfolojisi için bk. Reşat İzbrak, Türkiye Jeomorfolojisi, Fasikül I, Ankara 1983.

Akşamları televizyonda hava raporunu dinlerken Anadolu'nun birbirinden değişik 8 iklim bölgesine ayrıldığını izlemekteyiz³. Yukarıda sözünü ettiğimiz geçit vermeyen dağlar halk ezgilerine de yansımış ve onlarda «şu dağlar olmasaydı, ayrılık olmasaydı» gibi dizelerle bu durumdan yakınılmıştır.

Anadolu'nun söz konusu jeomorfolojik özellikleri, arkeoloji kalıntılarında da izlenebilir. Mısır, Hellas (Yunanistan) ve İtalya eski çağların zengin ve seçkin eserlerini vermişlerdir, ancak Türkiye'de aynı zenginlik ve seçkinlikte olmak üzere, ortaya çıkarılan uygarlıkların çeşitliliği onların hiç birinde yoktur. Mısır'da, Kopt, Arap ve Türk eserlerinden başka yalnız Mısır eserleri, Roma'da etrüsük kalıntıları dışında sadece Roma sanat ürünleri, Hellas'ta ise münhasıran Hellen uygarlık yapıtları bulunmaktadır. Buna karşılık Anadolu'da ardı sıra, ya da yan yana Hatti, Hitit, Hurri, Troia, Urartu, Frygia, Lydia, Karia, Lykia, Hellen, Galat, Roma, Selçuk ve Osmanlı gibi çeşitli uygarlıklar yer almaktadır. Gerçekten jeomorfolojik ve jeopolitik durumu dolayısıyla Anadolu, Eski Çağlarda sahne olduğu çeşitli uygarlıklar bakımından eşsiz bir niteliktedir.

Anadolu Tarih öncesi dönemlerden beri çeşitli kültürlerin ve değişik özellikler sergileyen komşu devletçiklerin yaşadığı mozaik bir tablo görünümündedir. Bu durumu, ele geçen arkeoloji malzemesinin, çeşitli uygarlıklara işaret etmesinden anlıyoruz. Ancak söz konusu heterojen uygarlıklar görünümü yazılı belgelerin yardımı ile tarihi dönemlerde çok daha belirgindir. Bundan dolayı önce tarihî evreleri ele almak ve onlardan edineceğimiz izlenimlerle tarih öncesi çağlardaki durumu daha iyi öğrenmek mümkündür.

Anadolu tarihinin hemen başlangıcında, yani Hatti ve *Hitit Beylikleri* (M.Ö. 2000 - 1750) döneminde yarımada'nın doğusunda ve orta bölgelerinde Hatti ve Hitit beylikleri, batıda ise Troia'lılar, Leleg'ler ve Pelasg'lar gibi çeşitli dil ve etnik topluluklardan oluşan küçük krallıklar egemendi.

Hatti Beyliklerini birbiri ardından ele geçirdikten sonra Hitit'lerin Orta ve Güney Anadolu'da kurdukları *Eski Hitit Krallığı* (M.Ö. 1750 - 1450) da özünde birçok beylikten oluşan federal bir devletti.

3 Reşat İzbirak (Türkiye Jeomorfolojisi, Fasikül 1) Anadolu'yu 7 coğrafi bölgeye ayırır.

Yani bir önceki dağılık beyliklerin (M.Ö. 2000 - 1750) bir kumanda altına sokulmasından ortaya çıkmıştı.

Büyük Hitit Krallığı (M.Ö. 1450 - 1200) güçlü bir imparatorluk düzeyine ulaştığı ve M.Ö. 13. yüzyılın birinci yarısında o zamanki doğu dünyasını Mısırlılarla paylaştığı halde, bilindiği gibi, tipik bir federal devlet yapısında idi. Adları günümüze değin korunmuş olan bu beyliklerden sadece en önemlilerini anımsıyalım: Assuva, Ahhiyava, Karkissa, Lukka, Arzava, Pala, Kaşga, Zippasla, Azzihayasa, Pittaşa, Dattaşa ve başkaları. Bunların birçoğu kendi başına buyruk devletçiklerdi. Nitekim aşağı yukarı M.Ö. 1200 tarihlerinden bu büyük federe devlet bütünü ile yok oldu. Öyleki Hitit İmparatorluğunun ana bölgesi olan Orta Anadolu'da Hitit'lerin adı bile unutuldu⁴. Hitit geleneği ancak Güney ve Güneydoğu Anadolu'da süre gitti.

Hitit Büyük Krallığı Ege göçü sırasında içten çökmeye başlayıp Balkan kavimlerinin istilâsı ile son bulunca Anadolu'da uygarlık yeniden prehistorik düzeye düştü ve yarımada *Demir Çağı Beylikleri (M.Ö. 1200 - 545)* sürecine girdi⁵. Hitit döneminde (M.Ö. 1800-1200) hemen bütün Anadolu'da çivi yazısı ya da Hieroglif kullanıldığı halde Orta ve Batı Anadolu'da 1200-750 tarihleri içinde yazı kullanan hiç bir uygarlık kalmadı.

Bu dönemde Anadolu'da sayısı bir düzineyi aşkın Geç Hitit devletçığının yanı sıra Urartu, Frygia, Lydia, Karia ve Lykia gibi küçük krallıklarla Aiol, Ion ve Dor bölgelerindeki Hellen kent devletçikleri yaşıyordu. Bu sonuncuların sayısı üç düzineyi buluyordu. Öyleki Demir Çağında, M.Ö. 1. binin ilk yarısında Anadolu'daki beyliklerin sayısı rahatlıkla 60'ı aşıyordu. Oldukça iyi bildiğimiz bu dönemdeki durumu göz önünde tutarak Türk'lerden önceki çağlarda Anadolu'nun her zaman düzinelerce beylikler tarafından paylaşıldığını söyleyebiliriz. Demir Çağ boyunca Anadolu'da en etkin Kültür Birliği gösteren topluluk Hellen'ler olmuştur. Ancak onlar sadece kıyılarda ve kıyılara yakın bölgelerde oturdukları için tam anlamı ile Anadolu'lu sayılmazlardı.

Anadolu 200 yılı aşkın bir süre boyunca Pers işgali (M.Ö. 545-333) altında kalmıştır. Bu dönem boyunca Pers'ler Anadolu'nun si-

4 Ekrem Akurgal, *Phrygische Kunst*, 115-116 (Ankara 1955).

5 Ekrem Akurgal, *Eski İzmir I*, 1-8 (Ankara 1983).

yasi anlamda bütününe egemen olmuşlardı. Sürekli olarak güvence altında tutulan «Kral Yolu» Susa'da başlayıp Ephesos'ta son buluyordu. Bu dönem boyunca Anadolu satraplıklara ayrılmıştı ancak «Demir Çağı»nın beylikleri ve Kent devletçikleri yarı özgür bir durumda sürüp gidiyorlardı.

Büyük İskender (M.Ö. 356-323) Anadolu'da Hellenizmi⁶ güçlendirdi (Hellenistik Çağ M.Ö. 333-30). Ancak bilindiği gibi İskenderin halefleri (Diadoch'lar) Anadolu'yu küçük krallıklara böldüler. Böylece düzinelerce beyliklerden ve Kent devletçiklerden oluşan durum devam etti. Üstelik bu dönemde Galat'lar yeni bir topluluk olarak Anadolu kavimler mozaiğine eklendi.

Roma Çağı (M.Ö. 30 - M.S. 395) bir yenilik getirir. Ancak her nedeni Roma'lular yaptıkları taş yollar ve taş köprülerle Anadolu'da ulaşımı kolaylaştırmışlar ona büyük ölçüde mekân birliği sağlamışlarsa da mozaik bir tablo gösteren çeşitli uygarlıklar yaşamalarını eskisi gibi sürdürmekte idiler. Nitekim Asia, Ionia, Aeolia, Frygia, Lydia, Karia, Lykia, Mysia, Bithynia, Paphlagonia, Pisidia, Pamfilya, Kappadokia gibi iki düzineye yakın eyalet ve sayıları üç düzineyi aşkın Roma'ya bağımlı ya da bağımsız Kent devletçik bunu belirgin bir biçimde göz önüne sermektedirler. Roma'lular Anadolu'da yerleşmemişlerdi, onlar yarımada'yı bayındır bir ülke düzeyine getirmiş oldukları halde orasını yurt edinmedikleri için ortaya koydukları mekân birliğine rağmen «Romalı'lık» yüzeyde kaldığı, yerli gelenek bütün gücü ile süre gittiği için kendi dönemlerinde Anadolu'da köklü bir kültür birliği kuramamışlardır.

Bizans Çağı (M.S. 395-1071) görünürde yeni gelişmelerin başlangıcı idi. Hıristiyanlık Hatti ve Hitit dönemlerinden gelen ve sonra da Hellen - Roma kılıfına bürünmüş olan Anadolu geleneğine yeni bir ruh vermek çabasında idi. Roma'luların taş yolları ve taş köprüleri büyük ölçüde hâla ayakta idi, bunlara yenileri de eklendi. Yani Roma Çağındaki mekân birliği bir ölçüde olsun mevcuttu. Hızla yayılan Hıristiyanlık bir çeşit kültür birliği için uygun ortam yaratmıştı. Ancak Bizans İmparatorluğu güçlü bir devlet değildi. Bu nedenle Anadolu özünde büyük ölçüde hâla eski geleneğin yaşantısını sürdürüyordu.

6 Ekrem Akurgal, Die Kunst Anatoliens, 297 (Berlin 1961).

Selçuklular (1071-1299) döneminde yeni bir gelişme izliyoruz. Hitit döneminde sadece orta ve güneydoğu Anadolu'da oluşturulan mekân ve kültür birliği Roma Çağında daha büyük ölçüde gerçekleştirilmişti. Ancak yukarıda da söylediğimiz üzere Roma kültürü yüzeyde kalmış eski Anadolu geleneği bütün gücü ile süregitmiştir. Öyleki Anadolu'yu işgal eden Roma ordularının askerleri Hitit kökenli Jüpiter Dolichenus ve Kybele tanrılarına tapmışlar hatta bu inançların Avrupa'ya yayılmasında da rol oynamışlardır. Buna karşılık Selçuklu'lar Anadolu'da mekân ve kültür birliğine yeni boyutlar kazandırmışlardır. Selçuklu'lar Romalı'lar gibi Anadolu'da bakımlı yollar ve taştan köprüler meydana getirmekle kalmamışlar ayrıca yollar boyunca Kervansaraylar inşa ederek ulaşım sorununun konaklamalarla daha kolay bir biçimde çözülmesini sağlamışlardır. Ayrıca Selçuklu'lar Türk - Arap - İran - Anadolu - Bizans kültürlerinden bir sentez ortaya koyarak yarımada mekân birliği yanında kültür birliğini de büyük ölçüde sağlamışlardır. Bununla beraber eski dönemlerdeki kadar belirgin olmamakla birlikte Anadolu çeşitli kültürlerin yan yana yer aldığı mozaik tablo görünümünü korumakta idi.

Osmanlı İmparatorluğu (1299 - 1923) döneminde Anadolu'da mekân ve kültür birliği yeni boyutlara ulaştı. Bu dönemde yarımada'nın her yeri Türk'ler tarafından iskân edildi.

Osmanlıların hoşgörülü idare biçimi hıristiyanlığın sürüp gitmesini engellemedi. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki iki dinli topluluk bir bakıma halâ eski Anadolu geleneğini sürdürüyordu. Antropolojik ve etnolojik özellikleri bakımından hıristiyanların müslümanlardan göze görünür fazla bir ayrılığı yoktu. Onların yaşam tarzları ile örf ve adetleri de birbirinin benzeri idi. Zaten müslümanlığı kabul edenler Türk oluyordu. Böylece 1071 den başlayarak Türklerle yerliler kaynaşmış ve ortaya şimdiki Türkiye halkı çıkmıştı. İlk üç yüzyıl boyunca yani ondördüncü, onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu parlak bir dönem yaşadı. Türkler Orta Asya'dan birlikte getirdikleri kültür değerleri ile İslâm dünyasında yeni ve özgün bir uygarlık yarattılar. Ne var ki imparatorluğun son üç yüzyılında, yani duraklama ve çökme döneminde, özellikle Anadolu ihmale uğradı ve yeniden tarih öncesi düzeye düştü.

Buraya değin yukarıda 1 - 4 numara altında belirttiğimiz jeomorfolojik özelliklerin Anadolu tarihinin biçim almasında ne denli etkin olduğunu gördük. Şimdi yine kısa olarak 5 numara altında tanımladığımız bir başka jeomorfolojik özelliğin, yani yarımada'nın Asya ile Avrupa arasında doğudan batıya 1560 km uzunluğunda oluşunun Anadolu tarihinin biçimlenmesinde nasıl bir rol oynamış olduğunu inceleyelim.

Anadolu'nun uzun bir yarımada oluşu oraya gelen kavimlerin onun genellikle ancak bir bölümüne, sadece ya doğu ya da batı bölümüne yerleşebilmelerini mümkün kılmıştır. Yukarıda Hitit İmparatorluğunun bile Anadolu'nun bütününe sahip olmadığına işaret etmiştik.

Hitit'ler Kafkas'lar üzerinden güneye gelirken Anadolu'ya Güneydoğudan girdikleri için onun ancak, doğu, güney-doğu ve orta bölümlerine sahip olabildiler. Her nedeni Hitit'ler 14. ve 13. yüzyılda kısıtlı sürelerle Batı Anadolu'ya da egemen olmuşlarsa da Hitit yerleşmelerine Afyon Karahisar - Eskişehir'den öteye rastlanmadığı bir gerçektir. Hitit'lerin doğudan gelmiş olmaları onların bütün tarihleri boyunca doğu etkisinde kalmalarına neden olmuştur. Nitekim Hitit İmparatorluğu M.Ö. 1200 tarihlerinde çöktüğünde Orta Anadolu'daki Hitit halkı herhalde büyük ölçüde ilk geliş yeri olan Güney Anadolu'ya çekildi, çünkü orada daha ikinci binin başından beri yaşayan ve bizim Geç Hitit beylikleri adını verdiğimiz Hitit devletçikleri bulunuyordu. Orta Anadolu'da kalan Hitit halkı ise oradaki diğer topluluklar içinde erimişlerdir.

Fryg'lerin, Hellen'lerin, Galat'ların ve Türk'lerin Anadolu'daki geçmişlerine göz attığımızda onların da Hitit'lerde gözlediğimiz ilginç geliş - gidişi yaşadıklarını görürüz.

Fryg'ler Anadolu'ya batıdan, Balkanlar'dan daha M.Ö. 1200 tarihlerinden beri gelmeye başlamışlar, hatta M.Ö. 11. yüzyılda Muşki'ler adı altında Assur sınırlarına dayanmışlardı⁷. Böyle olmakla beraber ilk krallıklarını Gordios ve Midas idaresinde (M.Ö. 750-675) Ankara ve Gordion civarında kurmuşlar ancak Kimmer'lerin istilasından sonra Afyon -Karahisar - Eskişehir bölgelerine onun ardın-

7 Ekrem Akurgal, Phrygische Kunst, 111.

dan da yavaş yavaş daha batıya çekilmişlerdir⁸. Böylece onlar da Hitit'ler gibi Anadolu'nun sadece bir bölümüne egemen olmuşlar ve siyasi güçleri tükenince geliş yerlerine doğru geri gitmek zorunda kalmışlar ve Anadolu yaylasının batı bölgelerinde öteki Anadolu'lu topluluklar içinde erimişlerdir.

Baştan beri açıklamaya çalıştığımız görüşü vurgulamak için bir hususa daha değinelim: Fryg'ler batıdan geldikleri için, bazı doğu etkilerini almış olmalarına rağmen, özde batılı karakterlerini korumuşlardır.

Hellen'ler Anadolu'ya Hellas'tan gelmişler ve Anadolu'nun kıyı bölgelerini iskân etmişlerdir. Batıdan doğuya olan Hellen yayılması uzun bir yaşamdan sonra batıya doğru dönüşle sonuçlandı.

Galat'lar da batıdan gelmişler ve Orta Anadolu bölgesinde yerleşmişlerdir. Ancak büyük bir topluluk olmadıkları için siyasal yaşantıları uzun sürmemiş daha Roma Çağında yerli Anadolu halkları ile kaynaşmışlardır.

Türk'ler doğudan gelmişler ve Hitit'ler gibi doğu etkisinde kalmışlar, kurdukları mekân ve kültür birliği ile bütün Anadolu'ya egemen olarak orasını kendilerine yurt edinmişlerdir. İmparatorluk Çağında Doğu Avrupa'yı fetheden Osmanlı'lar Çöküş dönemi başlayınca, tıpkı Hitit'lerin Güney Doğu'ya doğru geri çekilişleri gibi, anavatan'a, Anadolu'ya dönmüşlerdir.

Yukarda belirttiğimiz üzere Pers'ler ve Romalı'lar Türk'lerin dışında Anadolu'yu baştan başa idareleri altına almış iki devlettir. Ancak onlar yine yukarda ifade ettiğimiz üzere Avrupa - Asya ve Afrika'daki Osmanlı İmparatorluğu gibi işgalci devletlerdi. Onlar da geldikleri yerlere döndüler. Anadolu'da yerleşik olmamalarına rağmen Pers'ler de, Romalı'lar da önemli ölçüde olmasa bile Anadolu potasında eridiler.

S o n u ç

Görülüyor ki beş başlıca jeomorfolojik özelliğin neden olduğu koşullar yüzünden bütün Anadolu'ya egemen olabilen devletlerin

8 ibid. 120-126.

oluşması çok zordu. Bu sebeple Pers'lerin, Romalı'ların ve Türk'lerin dışında Anadolu'da yaşamış diğer bütün devletler onun ancak bir bölümüne, hatta çok kez onun yalnız küçük bir bölümüne sahip olmuşlardır. Hiç şüphe yok ki dünyanın her bir yanında tarih boyunca genellikle küçük krallıklar oluşmuştur. Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, İngiltere, İspanya gibi ülkelerin tarihlerine bakarsak oralarda da, özellikle eski çağlarda, hep küçük devletçiklerin varolduğunu görürüz. Ancak onların hiç birinde Anadolu'daki ölçüde yani sayıları bir dönemde 60 ı aşkın beylik izlenmemektedir. Çünkü onların hiç birisinde Anadolu'daki kadar küçük kapalı bölgeler mevcut değildir.

Anadolu'nun Asya ile Avrupa arasında yer alması ise onu dünyanın «Uyguruluklar mozaığı» durumuna sokmuştur. Örneğin İngiltere, Fransa İspanya, İtalya gibi batı memleketlerinde ya da İran, Mezopotamya gibi doğu ülkelerinde yan yana yaşayan krallıklarda genelde hep aynı dilin değişik lehçeleri konuşulmakta idi. Buna karşılık yukarıda gördüğümüz üzere Anadolu'da bütün tarih boyunca dilleri birbirlerinden tamamiyle değişik topluluklar bir arada yaşamıştır. Koskoca Avrupa kıtasında nüfusları önemli bir sayı tutmayan Etrüsk ve Bask gibi yabancılar ve Ural - Altay kökenli olup yine nüfusları önemsiz olan Macar, Fin ve Protobulgar gibi toplulukların yanında büyük çoğunluk % 90 Hint - Avrupa dillerini konuşan devletler yaşamıştır. Oysa Anadolu'da Leleg, Girit (Karia ve Lykia dillerinin substrat unsurları), Hatti, Hint - Avrupalı (Hitit, Fryg, Lydia, Hellen, Roma v.b.), Hurri, Kafkas, Semitik ve Ural - Altaik (Türkler) gibi birbirleriyle hiç ilgisi olmayan sekiz ayrı dil gurubunun dilleri konuşulmuştur. Hatta Anadolu'daki Hint Avrupa dilleri de (söz gelimi Hitit, Luvi, Fryg, Lydia, Hellen, Roma, Galat gibileri) çeşitli etkiler nedeniyle birbirlerinden büyük ayrılıklar gösteren bir kılığa bürünmüşlerdi. Böylece Anadolu dil ve uygarlık çeşitliliği bakımından dünyada eşsiz bir duruma sahipti.

Anadolu'nun «Uyguruluklar Mozaığı» oluşu Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile aşamalı olarak bir kültür ve mekân birliğine doğru yönelmiştir. Yukarıda Selçuklu'ların bakımlı yollar, taş köprüler ve Kervan saraylarla ulaşımı kolaylaştırarak Anadolu'ya büyük ölçüde mekân birliği kazandırdığını söylemiştik. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yan yana yaşayan Hıristiyanlık ve Müslü-

manlık «Uygarlıklar Mozağı» nin çeşitliliğini ikiye indirme yolunda bir adım olmuştur. Ancak Anadolu'nun doğaya tutsak olmaktan kurtuluşu, yani tam anlamı ile bir mekân ve kültür birliğine ulaşması Türkiye Cumhuriyeti döneminde gerçekleşmiştir. Atatürk lâik bir devlet kurarak ve Çağdaş Avrupa uygarlığını örnek alarak aynı dili konuşan, Anadolu tarihini kendi milli mirası gören bir ulus yaratmakla, kültür birliğini sağlamış ve mekân birliği için de gereken girişimlerde bulunmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra onun çizdiği yol üzerinde Türk devleti son yarım yüzyıldan kısa bir süre içinde inşa ettiği yollar ve limanlarla ulaşım sorununu büyük ölçüde çözmüş, barajlarla da tarım ve endüstrinin gelişmesi yolunu açmıştır. Anadolu bugün Jeomorfolojik koşulların doğurduğu güçlüklerden arınmış, böylece mekân ve kültür birliği bakımından tarihinin en uygun ortamını bulmuştur. Ancak Atatürk'ün öngördüğü «Çağdaş düzeye ulaşmak» için Türkiye'nin bilinçli ve planlı çalışmalara yeni boyutlar kazandırması gerekmektedir.